

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТАТІ В МЕДІАДИСКУРСІ:
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ І ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ
АСПЕКТИ**

О. П. Сидоренко, канд. пед. наук, доцент;

В. М. Немеш, студентка

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

E-mail: ol_sadd@ukr.net

Поєднання описово-аналітичного та контекстуально-інтерпретаційного методів, компонентного аналізу гендерно маркованих лексем дало змогу виявити мовні засоби актуалізації соціальної статі в мас-медійному дискурсі.

За функційно-семантичним критерієм назви осіб за соціальною статтю об'єднано в такі групи: гендерні лексеми, представлені графемами чоловічого або жіночого роду: 1) у яких семи фемінності / маскулінності зафіксовані узусально й змістовно однаково виявляються в сигніфікативному і денотативно-референтному плані; 2) які в сигніфікативному плані є «безстатевими», але в денотативно-референтному – мають узусально зафіксовану здатність називати особу чоловічої або жіночої статі; бігендерні – з граматичного погляду розщеплювані на дві родові форми, позбавлені іманентних ознак фемінності / маскулінності, проте здатні називати як осіб жіночої, так і чоловічої статі за родом діяльності чи професією; агендерні, яким властива системна незалежність гендерних характеристик від граматичного роду, можуть виражатися будь-якими родовими графемами.

Проявами мовного андроцентризму і мовленнєвого сексизму в дискурсі газет «День» та «Дзеркало тижня» є: 1) уживання бігендерних графем чоловічого роду з актуальною жіночою семою, навіть якщо в мові існує корелятивна пара жіночого роду; 2) уживання іменників чоловічого роду як узагальненої назви осіб обох статей; 3) використання особових та питально-відносних займенників, які актуалізують маскулінні семи бігендерних іменників в гендерно нейтральному контексті; 4) синтаксичне узгодження за формою граматичного роду іменника, а не за реальною статтю референта. Проявами гендерно коректного письма є синтаксичне узгодження не за граматичним родом іменника, а за його гендерною ознакою, актуалізація фемінних сем бігендерних іменників, використання множинних форм бігендерних іменників.

Ключові слова: гендерночутливе мовлення, гендерність, агендерність, бігендерність, фемінність/маскулінність, мовний сексизм, мовний андроцентризм, гендерна асиметрія.

[https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10\(4\)-9](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(4)-9)

Вступ. Провідною тенденцією розвитку лінгвістики ХХІ століття є інтерпретація мови як антропоцентричного феномену. Такий підхід дозволяє розглянути такі загальнотеоретичні проблеми, як «людина і мова», «людина і культура», з урахуванням об'єктивних проявів людини в мові і через мову. Культурно значущим фрагментом мовної картини світу є не тільки загальний образ людини, але і її чоловіча й жіноча іпостасі як вияви соціального моделювання статі, тобто гендерна ознака (гендерність). Прояви гендерності в мові, зокрема ідентифікаційні ознаки мовлення чоловіків і жінок у мові художніх творів, розглядали Н. Вязигіна, О. Горошко, Т. Дробишева, К. Краєва, Т. Панькова. Особистісні параметри соціальної статі в умовах усної й писемної комунікації досліджували А. Малигіна, А. Плюсніна, Т. Попова. Мовностилістичні засоби актуалізації гендерних понять розглядала В. Слінчук. Питання гендерночутливого мовлення, мовного сексизму вивчають О. Малахова, О. Марущенко та інші. Окремі аспекти вербалізації соціокультурної статі в художньому дискурсі досліджувалися автором публікації [10; 11]

© Сидоренко О. П., Немеш В. М., 2018

Мовне конструювання гендеру розглядається як діяльність, в основі якої – співвіднесення мовних засобів з гендерними уявленнями носіїв певної культури (Р. Лаккоф, Д. Ганнет). Медійний дискурс, будучи частиною соціокультури, з одного боку, стає транслятором гендерних асоціацій і стереотипів, а з іншого – може бути й конструктором гендеру: сприяти гендерній самоідентифікації, формувати систему цінностей і норм жіночої та чоловічої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними в процесі соціалізації. У мас-медійному контенті проявляється гендерний дисбаланс: за даними Інституту масової інформації, 60% споживачів медійної інформації – жіноча аудиторія, тоді як близько 75% героїв матеріалів чи експертів – чоловіки, чоловічих обличчя на фото – 66% [2]. Стандарти незалежних медіа вимагають подавати гендерно збалансовані повідомлення, через гендерночутливу мову зокрема. Гендер як продукт культури і соціальних відносин актуалізується в різноманітних контекстах комунікації і виявляється на всіх мовних рівнях, зокрема в універсальній семантичній категорії статі, що корелює з граматичною категорією роду іменників – найменувань істот. В українській мові лексико-граматичні маркери жіночої і чоловічої статі утворюють гендерні парадигми на основі спільної семи «мужність/жіночність» й оформляються за допомогою відповідних словотворчих засобів.

Актуальність нашої розвідки зумовлена: 1) інтересом до проблеми реконструкції в мові мас-медіа гендерних ознак особистості; 2) підвищеною увагою до мовних механізмів реалізації гендерних уявлень суспільства в мові мас-медіа; 3) важливою роллю ЗМІ у трансляції гендерних стереотипів та формуванні гендерної культури особистості.

Мета роботи – виявити й описати мовні засоби актуалізації соціальної статі в мас-медійному дискурсі. У реалізації поставленої мети виконано такі **завдання**: 1) з'ясовано зміст поняття «гендерна асиметрія» з погляду його мовної реалізації; 2) схарактеризовано гендерність як функційно-семантичну категорію сучасної української мови; 3) розкрито кореляцію функційно-семантичних і лексико-граматичних властивостей засобів мовної репрезентації соціальної статі у текстах мас-медіа. **Об'єктом** дослідження є мовні засоби репрезентації соціальної статі в медіадискурсі. **Предметом** – лексико-граматичні й функційно-семантичні ознаки мовних репрезентантів соціальної статі в медіадискурсі.

Джерельна база. Фактичним матеріалом роботи є лексеми, що вербалізують соціальну статю, дібрані з текстів газети «День», газети «Дзеркало тижня», таблоїду «Правда», мультимедійної платформи Укрінформ, онлайн-видання Zik тощо.

У роботі використовувалися описово-аналітичний, контекстуально-інтерпретаційний методи, компонентний аналіз, аналіз словникових дефініцій, процедури кількісних підрахунків.

Результати дослідження. За Словником гендерних термінів, гендерна асиметрія – це «непропорційна представленість соціальних і культурних ролей обох статей (а також уявлень про них) у різних сферах життя» [12]. Гендерна асиметрія виявляється через андроцентризм в гендерній категоризації світу: культурна традиція приводить суспільну суб'єктивність до єдиної «чоловічої» норми, що являє собою прийняття «чоловічих» нормативних уявлень та життєвих моделей як єдиних універсальних соціальних і життєвих моделей. В Академічній граматиці російської мови йдеться про те, що слова чоловічого роду містять загальне уявлення про людину, позначають її соціальну або професійну належність незалежно від статі [9]. Автори Теоретичної морфології української мови І. Вихованець, К. Городенська [3, с. 87-88] акцентують на тому, що протиставлення чоловічий рід – жіночий рід ґрунтується на семантичній диференціації, на реальному розрізненні істот, на ґрунті природного розрізнення їх за статтю. І хоча за такого підходу відсутня власне гендерна диференціація статі, позитивним у плані гендерної рівноваги є те, що в іменниках – назвах роду занять, діяльності, посад, звань людини, як-от: директор, депутат, конструктор, доцент, юрист, математик тощо, звичайно співвідносних із формою чоловічого роду, потрібно вбачати, наголошують лінгвісти, омонімічні

форми чоловічого і жіночого роду, з граматичного погляду розщеплювані на дві родові форми. Проте зауваження в навчальному посібнику з української мови, що співвідносні з іменниками чоловічого роду форми жіночого роду, утворені за допомогою суфіксів -к-, -иц-, -ис-, -ес- (робітниця, вихователька, інспектриса, клоунеса) «вживаються в усіх стилях, окрім наукового й, особливо, офіційно-ділового» [16, с. 265], демонструє «сексистську дискримінацію жінок: гендерні стереотипи суспільства стосовно професійної діяльності жіночої статі» [1, с. 121], та мовний сексизм – вираження мовними засобами тенденційних поглядів і переконань, які недооцінюють та стереотипізують особу за ознакою статі (найчастіше жінок) [7, с. 54].

Непропорційне представлення в мові осіб різної статі у лінгвістичній гендерології розглядається як мовний андроцентризм – «відображення в мові “нормативності” чоловічого і “другорядності” жіночого, передусім через уживання форм чоловічого роду для позначення групи осіб обох статей» [7, с. 54]. Дослідниця А. Кириліна, узагальнивши світовий досвід, називає такі ознаки андроцентризму мови: 1) отождошення понять людина і чоловік. У багатьох мовах Європи вони позначаються одним словом: man (англійська), homme (французька), mann (німецька); 2) іменники жіночого роду є, як правило, похідними від чоловічих, а не навпаки. Часто з негативною оцінкою в значенні. Вважається, що чоловічий номен щодо референта-жінки підвищує її статус. Номінація ж чоловіка жіночим містить негативну оцінку; 3) іменники чоловічого роду можуть вживатися на позначення осіб будь-якої статі; 4) узгодження на синтаксичному рівні відбувається за формою граматичного роду, а не за реальною статтю референта; 5) фемінінність та маскулінінність розмежовані і протиставлені одне одному як у якісному плані (позитивна і негативна оцінка), так і в кількісному (домінування чоловічого як загальнолюдського), що веде до утворення гендерних асиметрій [6, с. 29]. На відміну від мовного андроцентризму, гендерночутливе мовлення, за О. Малаховою, використовує ресурси певної мови з метою уникнення будь-яких дискримінаційних смислів; у ньому виявляється «здатність та готовність людини (а) виявляти, помічати, (б) аналізувати та (в) реагувати своїми думками та діями на все, що пов'язане із дискримінацією за статтю, гендерною нерівністю, гендерними стереотипами, сексизмом» [8, с. 35].

Однією з причин мовного андроцентризму і, відповідно, сексизму є двочленна/тричленна категорія роду в граматичній системі національної мови. Зокрема розмежування назв істот за граматичним родом ґрунтується на семантичному чиннику, що виявляється в здатності іменників позначати істот чоловічої статі, істот жіночої статі, а також акцентувати на ознаках недорослості, тобто нейтралізувати ознаки статі. Центральною граемою категорії роду лінгвісти вважають граему чоловічого роду. Граемі жіночого роду властива словотвірна продуктивність назв жіночої статі на основі первинних граем чоловічого роду [3, с. 86]. Терміном «гендер», що в перекладі з англійської (gender) буквально означає рід, позначаються різні категорії: «граматичний рід», «стать», а також «уявлення», що зафіксовано в American Heritage Dictionary of English Language. Якщо стать – це сукупність анатомо-фізіологічних характеристик, на основі яких ідентифікуються біологічні відмінності чоловіка і жінки, то «уявлення» є соціально маркованими і фіксують особливості соціальних стосунків. Гендер – це соціальний статус особи, пов'язаний з виконанням нею певних соціальних ролей.

На відміну від системно-морфологічної, грамадикалізованої, «механічної», за Л. Єльмслевим, категорії роду, що слугує, відповідно до правил керування, простій меті узгодження [5, с. 115], гендерність існує в мові як понятійна, «функційно-семантична» категорія (О. Бондарко). Семантика гендерності, наголошує М. Голєв, виявляється у двох іпостасях – системній, закріпленій за словом як одиницею лексичної системи, і в контекстно-денотативній (референтній) у разі позначення певним словом конкретних осіб у визначених контекстах-ситуаціях [4]. У такому випадку йдеться не лише про семантику слова, але й усього контексту, оскільки

гендерна сема виявляється у процесі сприймання реальної ситуації, що актуалізує або нейтралізує семи мужності й жіночності. Так, лексеми ганчірка й пила в сигнікативному плані «безстатеві», а в денотативно-референтному – ганчірка це чоловіча інвектива, а пила – жіноча. І навпаки – слова на кшталт суддя, листоноша, колібри, кенгуру, нездара, базіка тощо здатні позначати істот обох статей, оскільки не містять сем мужності й жіночності.

Наявність в семантичній структурі сем «мужність» / «жіночність» є критерієм поділу назв осіб на гендерні, бігендерні та агендерні [4]. *Гендерними* вважаємо такі лексеми: 1) що виражають стать семантично: семи фемінності / маскулінності зафіксовані узуально й змістовно однаково виявляються як у сигніфікативному, так і в денотативно-референтному плані (батько, мати, дочка, красуня, господиня, богатир тощо); 2) які у сигніфікативному плані є «безстатевими», але в денотативно-референтному – мають зафіксовану узуально здатність називати особу чоловічої (кипарис, щеня, повідло, чайник, орел) або жіночої (серденько, зірочка, діамант, вогонь, гарба, фіалка тощо) статі. Для *агендерних*, за М. Голєвим [4], іменників властива системна незалежність гендерних характеристик лексеми від граматичного роду. У таких іменників в лексичному значенні немає внутрішньої, іманентно властивої, семи жіночності або мужності. При цьому граматичний рід є неприциповим для позначення чоловіка чи жінки. Агендерні іменники можуть мати будь-яку родову граматичну ознаку: воєвода, денді, кит – чоловічого роду; дитя, базікало – середнього; особа, ворона – жіночого. Агендерними є іменники спільного роду, оскільки вони характеризують осіб не за гендерними, а за внутрішніми або зовнішніми ознаками, це «предметно-ознакові імена, що вирізняються ... здатністю виражати оцінні відтінки значення» [15, с. 173]. Іменники чоловічого роду, що позначають назви осіб за родом діяльності, заняття, посад, позбавлені іманентних ознак фемінності / маскулінності, проте здатні називати як осіб жіночої, так і чоловічої статі, що актуалізується відповідним контекстом, а тому такі іменники можна вважати *бігендерними*. Для переважної більшості іменників чоловічого роду – найменувань істот – властива денотативна функція узагальненого й гендерно нейтрального називання предметів. Поза гендерно маркованою контекстно-денотативною ситуацією такі іменники є агендерними. Як слушно зауважує В. Труб, в апелятивних парах іменники чоловічого роду у формі множини (браття, друзі, громадяни тощо), на відміну від жіночого, є гендерно немаркованим, оскільки в такому випадку звертання адресоване будь-якому слухачеві незалежно від статі [14].

Медіа сьогодні є інформаційно-комунікативною платформою для поширення ідей толерантності, політики недискримінації, ненасильства та подолання сексизму – саме такий шлях нині обирають передові світові медіа. Українські ЗМІ докладають всіх зусиль, щоб відповідати міжнародним професійним стандартам, проте в медіадискурсі трапляються елементи мови ворожнечі, дискримінації, сексизму та гендерної асиметрії. У зв'язку із цим нагальним є питання дотримання принципів гендерно коректної комунікації в мас-медіа, що вимагає відмови від дискурсів патріархатного типу і заміну їх якісно новими, автори яких не лише демонструють розуміння теоретичних постулатів гендерології, порушують соціально важливі проблеми, пов'язані з питаннями статі, але й здатні дотримуватися норм і правил гендерно коректного письма.

Для того, щоб отримати уявлення, наскільки медіамовлення є гендерночутливим, ми проаналізували по одному номеру газети «День» (№ 216 за 30 листопада 2017 р., далі День) та газети «Дзеркало тижня» (№ 45 за 25 листопада – 1 грудня 2017 р., далі Дзеркало тижня). Лексико-граматичними маркерами гендерної асиметрії в мовленні є іменники – найменування осіб чоловічої і жіночої статі. У зв'язку із цим для аналізу добирали приклади функціонування у текстах ЗМІ слів на позначення соціального статусу особи, зокрема іменників на позначення професій, роду діяльності, посад тощо. У газеті «День» виявлено 49 мікроконтекстів функціонування таких іменників, у газеті «Дзеркало тижня» – 102. Лексико-граматичних маркерів гендерночутливого мовлення, зокрема кореляції грамам жіночого роду з їхньою контекстуально-

денотативною гендерною семантикою, нами виявлено 18 випадків (37%) в газеті «День» та 9 випадків (9%) в газеті «Дзеркало тижня». Отже, попередній розгляд дає змогу зробити припущення, що газета «День» намагається забезпечити гендерно коректну комунікацію зі своїми читачами, тоді як у газеті «Дзеркало тижня» наявні риси гендерної асиметрії з тенденцією до мовного андроцентризму.

У зв'язку з тим, що в медіадискурсі під впливом ситуативного контексту можуть актуалізуватися гендерні семи агендерних та бігендерних іменників – назв осіб чоловічої і жіночої статі – або нейтралізуватися гендерні ознаки іменників чоловічого роду, усі виокремлені лексеми об'єднали в групи за функційно-семантичним критерієм. Саме функційно-семантичний розгляд, на нашу думку, дозволяє виявити прояви гендерної асиметрії в аналізованих виданнях.

I група. Іменники чоловічого роду – семантично агендерні. До цієї групи увійшли іменники, у семантичній структурі яких немає семи «мужність»: *виконавці, шанувальники, співаки, викладачі, дніпряни, читачі (День), фермери, партнер, прокурор, адвокат, ментор, лідер, міністр, проектувальники, виробники, ветерани, українець, поляк, президент, пенсіонери, громадянин, радник, автори, директор, експерти, освітяни, користувачі, аналітики (Дзеркало тижня).*

Мікроконтексти, у яких функціонують наведені лексеми, дозволяють сприймати їхню семантику узагальнено, як таку, що стосується обох соціальних статей – чоловічої і жіночої. На синтаксичному рівні відсутні маркери граматичного роду, які виявляються в узгодженні прикметникових і дієслівних форм з іменниками, що, у свою чергу, пом'якшує мовленнєву реалізацію мовного сексизму. Дієслова у формі множини підкреслюють агендерний статус таких лексем. Наприклад: *«Зараз у пресі й на сторінках Фейсбуку багато експертів і освітян жваво обговорюють це питання, перебуваючи в очікуванні»; «Разом із тим саме представники малого бізнесу є найчисленнішою частиною українського підприємництва»; «У своїй спробі спростити процедуру приватизації автори законопроекту запропонували визначати стартову ціну об'єкта малої приватизації на основі фінансової звітності компанії»; «Та хіба не ці/такі самі "радники" радили Фонду держмайна, як продати Одеський припортовий завод?» (Дзеркало тижня).*

II група. Іменники чоловічого роду з актуальною чоловічою семою. До цієї групи належать слова, узуально позбавлені гендерної семи «мужність». Проте вона стала функціонально актуальною під впливом семантичного або граматичного мікроконтекстів: *міністр оборони України Степан Полторак, археолог Борис Мозолєвський, директор музею Микола Кушнір, митрополит Олександр Драбинко, представник ЄС Мішель Барньє, заступник міністра освіти і науки України Юрій Рашкевич, заступник голови ОДА Євген Ришук, міністр внутрішніх справ Арсен Аваков, керівник Назар Кожухар, кінооператор Ігор Іванов, депутат Сергій Тарута, экс-парламентаря Єгора Фірсова (День), заступник міністра Георгій Тука, науковий консультант Віктор Мусіяка, позаштатний радник президента України Олександр Пасхавер, директор Олег Устенко, спікер ХДС Стефан Маєр, генерал Костянтин Чивенга, Президент США Дональд Трамп, державний секретар США Рекс Тіллерсон, віце-президент Майк Пенс, Прем'єр Гройсман, Клер Споттісвуд – математик і економіст, голови правління Андрій Коболєв, менеджер Олександр Кушер, режисер Ярослав Лодигін, бандит Шрам (Дзеркало тижня).* Чоловіча гендерна сема бігендерних іменників на позначення професій і роду діяльності осіб актуалізується під впливом маскулінної семи, притаманної семантичній структурі імен чоловіків. Крім того, такій актуалізації сприяє і граматичний контекст, зокрема форми минулого часу дієслів та прикметників чоловічого роду: *«Археолог мав особливий методологічний підхід» (День); «Хіба міг би такий м'якотілий лідер одноосібно керувати країною 37 років?»; «Британський журналіст... Роберт Гест писав»; «представник міністерства закордонних справ Китаю Лу Канг заявив, що Китай узяв до відома інформацію...» (Дзеркало тижня).*

III група. Іменники чоловічого роду з актуальною жіночою семантикою. До цієї групи зараховано іменники, узуально позбавлені гендерної семи «жіночність», але

яка стала актуальною під впливом семантичного або граматичного мікроконтексту: *координатор Наталія Шуліка, психотерапевт Тетяна Крайнова, головний редактор «Дня» Лариса Івшина, радник голови ХОДА Світлана Резван (День), старший лікар Наталія Стахова, директор фонду Ірина Бекешкіна, заступник голови Верховної Ради України Оксана Сироїд, координатор Ольга Айвазовська, міністр освіти Лілія Гриневич, канцлер Ангела Меркель, Експерт Олена Бородіна, режисер Олеся Моргунець-Ісаєнко (Дзеркало тижня).* Гендерна семантика бігендерних іменників на позначення професій і роду діяльності осіб актуалізується під впливом семи «жіночність», притаманної семантичній структурі імен жінок.

IV група. Іменники жіночого роду з актуальною жіночою семою. До цієї групи віднесено іменники, у яких граматичний рід корелює з гендерною семантикою, тобто жіноча сема зафіксована узуально й реалізована контекстуально: *актриса, співачка, дослідниця, актриса, режисерка, повірниця, майстриня, поетка, журналістка (День), заступниця очільника, вчителька, учасниця, медична сестра (Дзеркало тижня).* Ця група кількісно представлена найменше в матеріалах аналізованих видань, що свідчить не тільки про мовну гендерну асиметрію, але й про проблемно-тематичну у висвітленні жінки як соціально активної статі.

Крім того, спостерігаємо прояви гендерних стереотипів навіть у функціонуванні жіночих граем, коли поряд з ними виживаються бігендерні граеми чоловічого роду з актуальною жіночою семою, що мають граматичний відповідник жіночого роду. Наприклад: *«Вона прекрасна актриса й режисер» (День).* За словником української мови, слово «режисер» вживається лише в чоловічому роді [13, т. 8, с. 485], однак в українських ЗМІ функціонує й жіночий рід цього слова: *«Режисерка "Диво-жінки" побилла рекорд у США» (ВВС Україна, 5 червня 2017 р.); «Легендарна режисерка отримала почесного "Оскара" з рук Джолі» (ukrinform.ua, 12 лист. 2017 р.); «Режисерка з України стане членом журі кіноакадемії Оскар» (Zik, 29 червня 2017 р.); «...останні шість років Роговцева ділить сцену з донькою та режисеркою Катериною Степанковою» (День).*

«З поетичними підрядниками допомогла українська дослідниця перекладу Ганна Косів, фаховий знавець англійської мови» (День). Академічний словник української мови жіночого роду слова «знавець» не фіксує [13, Т. 3, с. 636.]. Однак у медіа активно функціонує слово «знавчиня», наприклад: *«Своїм рецептом краси та гарного настрою знавчиня світських пліток поділилася з журналом "Отдохни"» (tabloid.pravda.com.ua, 29 вересня 2016 р.); «Рада за переможців і сподіваюся зустрітись з усіма на другому етапі, навесні», – прокоментувала турнір дніпровська знавчиня Ірина Садовникова» (dniprograd.org, 4 грудня 2017 р.).*

Результати спостережень за функціональним виявом чоловічої і жіночої семантики іменників на позначення соціальних характеристик особи узагальнено засвідчують, що найбільшу частку в медіадискурсах газети «День» та газети «Дзеркало тижня» становлять агендерні іменники чоловічого роду (6 і 22 відповідно) та бігендерні іменники з актуальною чоловічою семою (12 і 15) – сумативно 55 лексем. Менше бігендерних іменників з актуальною жіночою семою (4 і 8) та іменників жіночого роду (9 і 4) – сумативно 25. Відтак у мові мас-медіа простежується традиційний, патріархатний підхід до висвітлення питань соціальної реалізації осіб жіночої і чоловічої статі, що проявляється через загальну тенденцію журналістського мовлення до гендерної асиметрії, зумовлену традиційним андроцентризмом мови.

Висновки. Гендерна асиметрія, або непропорційне представлення соціальних і культурних ролей обох статей в медіадискурсі, виявляється в мовному андроцентризмі – превалюванні граматичних форм чоловічого роду в номінації осіб чоловічої і жіночої статі. Засобом досягнення гендерно коректної комунікації є гендерночутливе мовлення – використання мовних ресурсів з метою уникнення гендерної дискримінації, гендерних стереотипів та сексизму.

За функційно-семантичним критерієм назви осіб за соціальною статтю об'єднано в групи: *гендерні* лексеми, представлені грамами чоловічого або жіночого роду: 1) у яких семи фемінності / маскулінності зафіксовані узуально й змістовно однаково виявляються в сигніфікативному і денотативно-референтному плані; 2) які в сигніфікативному плані є «безстатевими», але в денотативно-референтному – мають зафіксовану узуально здатність називати особу чоловічої або жіночої статі; *бігендерні* – з граматичного погляду розщеплені на дві родові форми, позбавлені іманентних ознак фемінності / маскулінності, проте здатні називати як осіб жіночої, так і чоловічої статі за родом діяльності чи професією; *агендерні*, яким властива системна незалежність гендерних характеристик від граматичного роду, можуть виражатися будь-якими родовими грамами. Найбільшу частку в медіадискурсах газети «День» та газети «Дзеркало тижня» становлять агендерні іменники чоловічого роду та бігендерні іменники з актуальною чоловічою семою. Менше бігендерних іменників з актуальною жіночою семою та іменників жіночого роду. Газета «День» намагається дотримуватися гендерно коректної комунікації. Водночас у «Дзеркалі тижня» прослідковується гендерна асиметрія, що тяжіє до мовного андроцентризму.

VERBALIZATION OF A SOCIAL GENDER IN MEDIA DISCOURSE: LEXICAL-GRAMMATICAL AND FUNCTIONAL-SEMANTIC ASPECTS

O. Sidorenko, PhD in Pedagogy, associate professor;

V. Nemesh, student

Sumy State University,

2, Rimsky-Korsakov Str., Sumy, 40007, Ukraine

E-mail: ol_sadd@ukr.net

Creating the bind between expositive-analytical method and contextual-interpretive one of gender-labeled lexemes has given an opportunity to distinguish language means of actualization of a social gender in mass-media discourse. According to the functional-semantic criterion, the name of a person as for the social gender is classified into the following groups: gender lexemes, represented by the grammemes of masculine or feminine: 1) the ones where feminine / masculine semes are fixed usually and equally where they manifest themselves meaningfully in significative and denotative-referential terms; 2) the ones being «epicine» in significative term but obtaining usually fixed ability to name masculine or feminine; bigender ones are split into two gender forms deprived of immanent signs of femininity / masculinity, but can be named both feminine and masculine depending on a type of activity or profession from the grammatical view; polygender ones for which system independence of gender characteristics from the gender itself is typical and which have an ability to be expressed by any kinds of grammemes.

Expressions of language androcentrism and speech sexism in the discourse of newspapers Den (the Day) and Dzerkalo Tyzhnia (the Mirror Weekly) can be considered as the following ones: 1) usage of bigender masculine grammemes along with a relevant feminine seme even when there is a correlative pair of feminine gender; 2) usage of masculine nouns as a general name of humans of both genders; 3) the usage of personal and interrogative-related pronouns that actualize the masculine semes of bigender nouns in gender neutral context; 4) syntactic matching according to the form of the grammatical type of a noun, and not to an actual gender of the referent. The list of expressions of gender correct writing includes: syntactic matching according not to a noun's gender but to its gender characteristics, actualization of the feminine seme of bigender nouns, the usage of plural forms of bigender nouns.

Keywords: gender sensitive speech, gender, polygender, bigender, femininity/ masculinity, language sexism, language androcentrism, gender asymmetry.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійченко Ю. В. Особливості лінгвістичного сексизму в іспанських жартах, загадках, прислів'ях / Ю. В. Андрійченко // *Нова філологія*. – 2014. – № 62. – С. 118–122.
2. Виртосу І. Журналістика кризь гендерні окуляри / І. Виртосу [Електронний ресурс] // *Media Sapiens*. – 22 жовтня 2014 р. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/> (дата звернення: 28.11.2017).
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Горденська; За ред. І. Вихованця. – Київ: Унів. вид-во «Пулсари», 2004. – 400 с.
4. Голев Н.Д. «Общий род» и гендерная семантика русских имен существительных: бигендерность или агендерность? [Текст] / Н. Д. Голев // *Вестник ТГУ. Филология*. – 2013. – № 6 (26). – С. 14–28.
5. Ельмслев Л. О категории личности – неличности и одушевленности – неодушевленности / Л. Ельмслев // *Принципы типологического анализа языков различного строя*. – Москва: Наука, 1972. – С. 114–152.
6. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – Москва: Институт социологии РАН, 1999. – 189 с.
7. Малахова О. А. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників / О. А. Малахова, О. А. Марущенко, Т. В. Дрожжина, Т. В. Коробкіна // *Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали*. – Київ: Педагогічна думка, 2016. – С. 48–56.

8. Малахова О. А. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні // Гендерний журнал "Я": Гендер. На часі. – Харків: ГІАЦ «КРОНА», 2014. – № 2 (36). – С. 35-37.
9. Русская грамматика: В 2 т. / Гл. редактор Н. Ю. Шведова. – Москва: Наука, 1980. – Т. I. – 783 с.
10. Садовнікова О. Художня актуалізація концепту «Кохання» у творах Юрія Винничука / О. Садовнікова, М. Лагута // Журналістська освіта в Україні: світові професійні стандарти : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми, 2016. – С. 177–180.
11. Сидоренко О. Гендерні варіації художнього осмислення концепту «Любов» у сучасній прозі // О. Сидоренко, М. Лагута / Філологічні трактати. – 2017. – Т. 9, № 4. – С. 86-94. – Режим доступу : <http://tractatus.sumdu.edu.ua/en/sidorenko-o-p-laguta-m-v-genderni-variatsiyi-hudozhnogo-osmislennya-kontseptu-lyubov-u-suchasniy-prozi/>
12. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/http://a-z-gender.net/ua/genderna-asimetriya.html> (Дата звернення: 05.11.2018).
13. Словник української мови: в 11 томах. – Київ: Наукова думка, 1970-1980.
14. Труб В. М. Про гендерні особливості деяких частин мови / В. М. Труб // *Ucrainika II. Současná ucrainistika. Problémy jazyka, literatury a kultury.* – Olomouc, 2006. – р. 281–291.
15. Халіман О. В. Оцінні значення іменників спільного роду як проблема лексикографування / О. В. Халіман // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – Вип. 17.– Т. 2. – № 11. – 2011. – С. 172–179.
16. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова: навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – Київ: Літера, 2000. – 688 с.

REFERENCES

1. Andriichenko Y.V. Osoblyvosti linhvystychnoho seksysmy v ispanskykh zhartakh, zahadkakh [Peculiarities of linguistic sexism in Spanish jokes, puzzles, proverbs]. *New philology.* 2014. № 62. p. 118-222
2. Vyrtosu I. Zhurnalistyka kris henderni okylyary [Journalism through gender glasses]. *Media Sapiens* – October 22nd 2014, retrieved on November 28th 2017 from <http://osvita.mediasapiens.ua/>
3. Vykhovanets I.R., Horodentska K. Teoretychna morpholohiia ukrainskoi movy: Akadem. hrammatyka ukr. movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language: Academ. grammar of Ukrainian]. Kyiv: University publishing "Pulsary", 2004. 400 p.
4. Holev N.D. "Obshchii rod" i hendernaya semantika russkikh imen sushchestvitelnyh: bihendernost ili ahendernost? ["Common gender" and gender semantics of Russian names of a noun: bigender or polygender?] [TEXT]. *Herald of TSU. Philology.* 2013. № 6 (26). p. 14-28.
5. Yelmshev L.O. Katehoriya lichnosti – nelichnosti i oudushevlenosti – neodushhevlenosti [Personal – nonpersonal and animacy – inanimacy categories]. *The Principles of typological analyses of languages of different structure types.* Moscow, Nauka. 1972. p. 114-152.
6. Kirilina A. V. Hender: lingvisticheskie aspekty [*Gender: linguistic aspects*]. Moscow Sociology Institute of RAS, 1999. p. 189.
7. Malakhova O.A., Marushchenko O. A., Drozhzhina T. V., Korobkina T. V. Teoretyko-metodychni zasady hendernoi ekspertyzy pidruchnykiv [Theoretical and methodological principles of gender expertise of textbooks]. *Expertise of school textbooks: theoretical and methodological materials.* Kyiv: Pedahohichna dumka, 2016. p. 48-56.
8. Malakhova O.A. Hendernochutlyva moва vs dyskursyvni vlady: actualni pytannya hendernoi linhvistyky v Ukraini [Gender sensitive language and discursive authorities: topical issues of gender linguistics in Ukraine] – *Gender journal "YA" ["ME"]*: *Gender. In time.* Kharkiv: GIAC "KRONA", 2014. No. 2 (36). p. 35-37.
9. Russkaya hrammatika [Russian grammar]: in 2 vol. Moscow: Nauka, 1980. Vol. I. p.783.
10. Sadovnikova O., Lahuta M. Khudozhnya aktualizatsiia kontsepty "Kokhannya" u tvorakh Yurii Vynnychuka [Artistic updating of the concept of "Love" in the works of Yuriy Vynnychuk]. *Journalism education in Ukraine: world professional standards: materials of XII International. science-practice conf.* Sumy, 2016. p. 177-180.
11. Sydorenko O., Lahuta M. Henderni variatsii khudozhnyoho osmuslennya kontseptu "Lyubov" u suchasniy prozi [Gender variations Artistic Representation of Concept «Love» in Modern Prose]. *Filologichni traktati.* 2017. Vol. 9, No. 4. p. 86-94. URL: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/en/sidorenko-o-p-laguta-m-v-genderni-variatsiyi-hudozhnogo-osmislennya-kontseptu-lyubov-u-suchasniy-prozi/>
12. Slovnyk hendernykh terminiv [Dictionary of gender terms]. Compiled by Z. V. Shevchenko. – Retrived on November 5th 2018 from <http://a-z-gender.net/ua/http://a-z-gender.net/ua/genderna-asimetriya.html>
13. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Ukrainian dictionary: in 11 volumes]. Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980.
14. Trub V.M. Pro henderni osoblyvosti deyakukh chastyn movy [About gender peculiarities of some parts of speech]. *Ucrainika II. Současná ucrainistika. Problémy jazyka, literatury a kultury.* Olomouc, 2006. p. 281–291.
15. Khaliman O.V. Otsinni znachennya immenykiv spilnogo rodu yak problema leksykohraphuvannya [Estimated values of common gender as a lexigraphy problem]. *Herald of the University of Dnipro. Series "Linguistics".* - abstract 17. 2011.V. 2, №. 11. p. 172-179.
16. Shkuratyana N.H., Shevchuk S.V. Suchasna ukrainska literaturna moва [Contemporary Ukrainian literary language]: training manual. Kyiv: Litera, 2000. p. 688.

Надійшла до редакції 3 грудня 2018 р.